

26. Василь Платонович Хома – один із керівників протинімецького підпілля [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://golossokal.com.ua/gytjevi-istorii/vasil-platonovich-xoma-odin-kerivnikov-protinimeck.html>
27. Діячі ОУН та УПА загибли в боротьбі з німцями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reibert.info/threads/dijachi-oun-ta-upa-zagibli-v-borotbi-z-nimcjami.333893/page-6>
28. ОУН-УПА на Сумщині. Т. 2 / [авт.-упоряд. Г. М. Іванущенко]. – Суми : Державний архів Сумської області, 2009. – 232 с.
29. Житомиряни мають пам'ятати [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://historical-club.org.ua/istoriya-ukrayini/druga-svitova-vijna/414-zhitomiryani-mayut-pamyatati.html>
30. АУ СБУ ЖО, ф. 6, оп. 1, спр. 30391, 112 арк.
31. Петренко Г. На вибоях епохи / Г. Петренко. – К. : Українська видавнича спілка, 2007. – 167 с.
32. Сокальщина. Книга пам'яті України. 1914–1990 / [упорядник Б. М. Нечай] – Львів : Край, 2010. – 532 с.
33. Діячі ОУН та УПА загибли в боротьбі з німцями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reibert.info/threads/dijachi-oun-ta-upa-zagibli-v-borotbi-z-nimcjami.333893/page-8>
34. Галузевий державний архів Служби безпеки України (далі – ГДА СБУ), ф. 13, спр. 372. Т. 29, 369 арк.
35. АУ СБУ ЖО, ф. 5, оп. 1, спр. 7624, 76 арк.
36. Державний архів Рівненської області (далі – Держархів Рівненської обл.), ф. Р-30, оп. 1, спр. 20, 54 арк.
37. АУ СБУ ЖО, ф. 6, оп. 1, спр. 4502, 45 арк.
38. Бабич С. Спогади Юрія Варгоцького [Електронний ресурс] / С. Бабич. – Режим доступу: <http://historical-club.org.ua/istoriya-ukrayini/druga-svitova-vijna/357-spagadi-yuriya-vargockogo.html>
39. АУ СБУ ЖО, ф. 6., оп. 1, спр. 30309, 112 арк.
40. Держархів Житомирської обл., ф. Р-1151, оп. 1, спр. 14, 49 арк.
41. Будівничий української державності Роман Марчак [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hopak.if.ua/?m0prn=22&m2prn=82&entry=50&showItem=124>
42. Когут М. С. Герої не вмирають... Кн. 1. – Дрогобич : Відродження, 2001. – 62 с.
43. АУ СБУ ЖО, ф. 6, оп. 1, спр. 29569, 145 арк.
44. Косик В. Україна в Другій світовій війні у документах : збірник німецьких архівних матеріалів : в 4 т. / Володимир Косик. – Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України ; Львівський державний університет ім. І. Франка ; Ін-т української археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського НАН України, 1997– . – Т. 1. – 1997. – 384 с.
45. Косик В. Україна в Другій світовій війні у документах : збірник німецьких архівних матеріалів : в 4 т. / Володимир Косик. – Львів, 1998– . – Т. 2 : 1941–1942. – 1998. – 384 с.
46. АУ СБУ ЖО, ф. 6, оп. 1, спр. 30121, 196 арк.
47. Архів Управління Служби безпеки України в Львівській області (далі – АУ СБУ ЛО), ф. 5, оп. 2, спр. 54786, 373 арк.
48. АУ СБУ ЖО, ф. 6, оп. 1, спр. 29040 в 2 т., т. 1, 383 арк.
49. Діяльність ОУН та УПА на території Центрально-Східної та Південної України / [упоряд. : В. Іванченко, О. Пагіря]. – Київ – Торонто, 2011. – 1160 с. – (Літопис УПА. Нова серія ; т. 18).
50. Вовк О. Диверсійна група УПА "Схід" // Український визвольний рух. – Львів, 2012. – Зб. 17. – С. 364–366.
51. АУ СБУ ЖО, ф. 6, оп. 1, спр. 28795, 152 арк.
52. АУ СБУ ЖО, ф. 5, оп. 1, спр. 11293, 83 арк.
53. Волинь, Полісся, Поділля: УПА та запілля 1944–1946. Документи і матеріали / [упоряд. : О. Вовк, С. Кокін]. – Київ – Торонто, 2006. – 1445 с. – (Літопис УПА. Нова серія ; т. 8).

Ковальчук І.В. Соціально-політичний портрет керівного складу оуновського підпілля на Житомирщині в 1941–1943 роках.

В статті представлено обобщений соціально-політичний портрет окремих представителів керівного складу оуновського підпілля на Житомирщині в 1941–1943 роках. Підкреслюється їх походження, освіта, професія, час і умови вступлення в ОУН. Доказується безосновательність звинувачень оуновців в "буржуазному" походженні.

Ключеві слова: Житомир, ОУН, підпілля, походження, провід, репресії.

Kovalchuk I. V. Social and political portrait of leaders OUN underground in the Zhytomyr region in 1941–1943 years.

This paper presents a generalized social and political portrait of some senior staff members of OUN underground Zhytomyr Region in 1941–1943 years. Their origin, education, occupation, time and conditions of joining to OUN are described. Proved unfounded accusations OUN "bourgeois" origin.

Keywords: Zhitomir, OUN, underground, origin, leadership, repression.

УДК 94(477)(092):2

О. І. Сурмач

ДІЯЛЬНІСТЬ МИТРОПОЛИТА А. ШЕПТИЦЬКОГО В РОКИ НІМЕЦЬКОЇ ОКУПАЦІЇ

У статті проведено аналіз основних напрямків діяльності митрополита А. Шептицького в роки німецької окупації, динаміки його ставлення до окупаційних властей. Розкрита його роль у справі відновлення української державності, екуменізмі, відносинах із німецькою окупаційною владою, порятунку євреїв в умовах Голокосту, здійсненні доброчинної і пам'яткоохоронної діяльності.

Ключові слова: А. Шептицький, українська державність, греко-католицька церква, німецький окупаційний режим, релігійна, громадсько-політична, доброчинна, пам'яткоохоронна діяльність митрополита, проблеми національної і релігійної єдності та екуменізму.

Постать митрополита А. Шептицького виходить поза національні, суспільні та професійні межі. Він увійшов в історію України не лише як релігійний, але також як визначний громадсько-політичний діяч. Один із священнослужителів О. Біланюк справедливо наголошував, що цю неймовірно велику постать не може проминути мовчанкою ні приятель, ні ворог, ні убогий, ні багатий, ні політик, ні аполітичний тип, ні релігійна, ні безрелігійна людина, ні науковець, ні неписьменний; ніхто не може і не сміє. Такі люди дорогі для нації і складають її золотий запас [1, с.728]. Саме тому ця велична особистість була об'єктом численних публікацій.

Особливої актуальності набуває дослідження діяльності А. Шептицького в роки німецької окупації. Це пов'язано як з тривалими спробами сфальсифікувати його роль в цей складний період суспільно-політичного життя України [2], а також однобічним висвітленням постаті митрополита в окремих публікаціях. Наукова дискусія про значення і роль Андрея Шептицького значно підсилюється і беатифікаційним процесом митрополита, що тягнеться вже не одне десятиліття.

Тому необхідно врахувати напрацювання сучасних вітчизняних та зарубіжних дослідників із залученням нової джерельної бази, щоб дійти консенсусу у розгляді цієї важливої теми. Важливе значення для вироблення авторської позиції у процесі дослідження даної теми мали праці, зокрема Б. Боцюрківа, М. Вегеша, М. Гайковського, О. Гайової, Л. Гентош, Т. Гунчака, Я. Заборовського, А. Колодного, К. Королевського, А. Кравчука, О. Лисенка, В. Марчука, Ф. Медвідя, І. Музички та інших дослідників [3].

Метою запропонованої статті є комплексний аналіз основних напрямків діяльності митрополита А. Шептицького в роки німецької окупації і спростування фальсифікацій та перекручень у висвітленні ролі його постаті в цей складний і жажливий період вітчизняної історії.

Ще донедавна в літературі, переважно апологетів комуністичної ідеології, А. Шептицький і греко-католицька церква безпідставно звинувачувались у зраді народних інтересів. Проте в основі всієї діяльності митрополита А. Шептицького в роки німецької окупації лежав саме патріотизм, як глибоко християнське почуття, віра у духовні сили і прагнення народу відродити Україну. Але цей патріотизм, національне почуття, на думку Шептицького, ні в якому разі не повинен був переростати в шовінізм і національну ненависть.

У листі до Пія XII А. Шептицький писав: "Я не берусь до критики самої системи, яку Ваша Святість краще знає від нас усіх. Ця система брехні, обману, несправедливості, грабунків, карикатури всіх ідей цивілізації і порядку. Ця система надмірного егоїзму до абсурдного рівня, зовсім божевільного національного шовінізму, ненависті до всього, що є чесним і гарним... Куди ця система заведе нещасну німецьку націю? Хіба тільки до такої дегенерації, якої історія ще не бачила" [4, с.141]. Негативно митрополит ставився і до ліберальної демократії, яку критикував у своєму творі "Як будувати Рідну Хату". Сповнений надій на щасливе державне майбутнє, цей твір змальовує християнсько-традиціоналістичний шлях розвитку національної української держави [5].

Проявом глибокого патріотизму митрополита Андрея, на думку професора А. Колодного, було те, що "Рідною Хатою" він називав Україну [6]. І це не був просто його образний вислів. Андрея Шептицького турбувало те, що ця Хата хоч і рідна, але поділена ворогуючими братами. Проте, на його думку, український народ є одним народом і йому належить стати монолітом. Він знав, що для цього слід робити. "Ясно, як на долоні, що Рідна Хата не повстане, що не буде українського моноліту, коли українці-самостійники не зможуть, всупереч усім різницям, які їх ділять, завести поміж собою якнайбільшу єдність. Тієї єдності Україні треба, і ця потреба накладає на нас усіх обов'язки і від виконання яких залежить ціла будучність Батьківщини. Якщо хочемо всенациональної Хати хотінням глибоким і щирим, якщо та воля не є тільки фразою, ілюзією, то вона мусить проявлятися діями і те діяння мусить вести до єдності. До єдності в усіх напрямках, тому й до єдності релігійної" [7, с.22].

Слід зазначити, що митрополит не втрачав жодної можливості посприяти реалізації ідеї відновлення української державності. Він радо вітав рішення Народних зборів у Львові, які 30 червня 1941 р. проголосили Акт відновлення Української держави. З цього приводу вийшло його окреме звернення, де говорилося: "Від уряду очікуємо мудрого, справедливого проводу та заряджень, які узгляднювали б потреби й добро всіх замешкуючи наш край громадян, без огляду на це, до якого віросповідання, народності й суспільної верстви належать. Бог нехай благословить усі твої праці, Український народе, і нехай дасть усім нашим Провідникам святу Мудрість з Неба" [8, с.14].

1 липня 1941 р. митрополит благословив відродження Української держави, яку він бачив цивілізованою, правовою. "Український нарід мусить в тій історичній хвилі показати, що має досить почуття авторитету, солідарності і життєвої сили, щоб заслужити на таке положення серед народів Європи, в яким би міг розвинути усі Богом собі дані сили. Карністю, солідарністю, совісним сповненням обов'язків докажіть, що ви дозріли до державного життя" [9, с.126]. 6 липня 1941 у Львові, коли було створено Українську раду сеньйорів, яку очолив К. Левицький, почесним главою став митрополит А. Шептицький.

10 липня 1941 р. у пастирському листі "Про організацію парохії і громади" митрополит Андрей Шептицький звернувся до духовенства з закликом взяти в свої руки ініціативу в організації місцевих органів влади: призначати в'їтів та керівників поліції, організувати школи тощо. Основною причиною цього рішення, як випливає зі змісту листа, була спроба подолати протистояння українських політичних сил і уникнути "отаманщини, котра вже так дуже много причинилася до руїни і упадку усіх наших надій... Хто приносить нам домашню війну, той шкодить народній справі" [10, с.12-13].

Шлях до єдності у справі відновлення української державності Андрей Шептицький вбачав також в екуменізмі [11, с.174]. "Із будови Одної, Святої, Вселенської, Апостольської Церкви,- наголошував він,- будемо могли вчитися і досвідчати, яка повинна бути суверенна, провідна, могутня єдність Українського

Народу” [7, с.34]. Саме така церква буде “спроможна визначати та розвивати соціальний клімат, необхідний для підтримання національної єдності” [12, с.34].

Зазначимо, що упродовж 1941-1942 рр. Кир Андрей зініціював відкритий екуменічний діалог із українським православним духовенством та інтелігенцією [13]. Ця ініціатива викликала жваву реакцію православних, які відверто викладали свої погляди й побоювання. А. Шептицький звернувся з пропозицією про об'єднання Греко-католицької та Православної церков під владою Київського митрополита, який мав бути обраним із православних чи автокефальних архієреїв. Цим самим він показував відсутність намірів підпорядкувати собі православних, якщо вони вирішать приєднатися до унії. Більш того, якщо Київський митрополит буде з'єднаний із Вселенською Церквою, то він висловлював готовність разом з усіма греко-католиками визнати його верховну владу. Митрополит Андрей розумів, що повна злука – це справа майбутнього.

На цьому етапі важливим чинником він вважав зближення та взаємне пізнання двох церков. Підкреслюючи, що поєднання із Вселенською Церквою не потребує будь-яких змін у Православній церкві. Греко-католики в обрядових молитвах називають себе православними, “маючи ту свідомість, ту певність, що не втратили жодної цінної пам'ятки минувшини і нічого не втратили з Київського християнства” [8, с. 255-257].

Щодо тверджень про лояльність А. Шептицького до німецької окупаційної влади і представлення його як “нацистського колаборанта”, то вони є безпідставними. Зазначимо, що радянські перетворення які здійснювалися у 1939-1941 рр. у Галичині, супроводжувалися насильством і терором, що негативно позначилися на соціально-економічному, морально-психологічному та культурно-релігійному житті всього населення. Крім цього це відчув митрополит і на трагедії своєї родини. 27 вересня 1939 р. в Прилбичах брата А. Шептицького, Лева, з дружиною, всіма членами сім'ї й челяддю (разом 13 осіб), розстріляли працівники НКВД; над родовою усипальницею Шептицьких було скоєно наругу, сімейний маєток Шептицьких було пограбовано, знищені цінні стародавні документи. Тому ми можемо зрозуміти справжні мотиви досить прихильного ставлення митрополита до “нових визволителів”, що було зумовлено страхом повернення радянської влади.

Проте перше почуття свободи, яке виникло після приходу німецької армії було нетривалим, так як нова влада теж базувалася на насильстві. Відомо, що Шептицький протестував проти масових репресій і розстрілів, висловлював свою позицію особисто Лозакеру та губернатору Галичини Карлові Ляшу, коли вони відвідали митрополита з офіційним візитом [14]. Пізніше Шептицький також висловлював протест наступникові Ляша, Отто фон Вехтеру [15, с.200]. Митрополит переходив на якісно новий рівень розуміння всього того жаху, що відбувалося під час німецької окупації.

На основі аналізу збережених документів можна припустити, що ставлення митрополита до фашистського режиму впродовж 1941-1944 рр. зазнавало значних змін. А. Кравчук виділяє три етапи сприйняття митрополитом нацистської окупації: від позитивного ставлення до приходу німців, вітаючи їх як визволителів від радянського гніту, до висловлення критичних зауважень стосовно деяких аспектів гітлерівської політики і, нарешті, до абсолютної опозиції німецькій владі [16, с.236]. Шептицький боляче сприймав необхідність змін своїх політичних поглядів, проте завжди знаходив мужність визнавати і виправляти допущені прораханки та помилки.

Починаючи з 1942 р. А. Шептицький почав висловлювати критичні зауваження щодо німецької влади, яка порушуючи усі християнські принципи та норми, здійснювала масові насилля та вбивства. Коли німецька армія того ж року дійшла до Волги і Кавказу і перемога гітлерівців здавалася неминучою, митрополит Шептицький надіслав листа Гімmlеру, в якому рішуче протестував проти геноциду що творився нацистами і визнавав їх відповідальними за те, що вони спонукали українців до спільних дій і таким чином робили із них професіональних вбивць. Гімmlер наказав заарештувати А. Шептицького. Але Отто Франку і Карлу Ляшу, які керували Галичиною, вдалося утримати рейхсфюрера СС від цього кроку, бо те, що митрополит користувався глибокою пошаною серед свого народу, могло призвести до великих заворушень.

Незабаром митрополит уже був повністю переконаний у тому, що “німецький режим є навіть більшим злом ніж радянський” і перейшов від критики й протесту до опору нацистській політиці. Про еволюцію політичних поглядів митрополита в період німецької окупації свідчить його лист до Ватикану в березні 1944 р., де він писав, що навіть повернення радянської влади було б кращим від фашистського режиму: “Прихід більшовиків, можливо, буде корисним в тому значенні, що він покладе край анархії, яка панує тепер на всій землі” [16, с.240].

Андрею Шептицькому закидають провину мало не створення дивізії СС “Галичина”. Прямого відношення до її формування у 1943 році він не мав, однак делегував капеланів для пасторської роботи, пасторського служіння, аби сповідати, хоронити бійців за всіма християнськими канонами. Під час війни в дивізії “Галичина” та інших військових частинах було 19 капеланів, які підпорядковувались генеральному вікарію о. Василю Лабі. При сприянні митрополита священники сповняли душпастирську обслугу віруючих вояків УПА, де відбувалися воєнні операції за їх участю. Безпосередньо в лавах УПА пасторську діяльність проводили отець Адам Слюсарчик (псевдо “Кніта”, “Роман”), отець Василь Шевчук (псевдо “Кадило”), а також ієромонах Рафаїл-Роман Хомин. Це лише загальновідомі імена капеланів УПА, насправді вдалось встановити, що їх було значно більше [17].

Сьогодні в умовах військових дій проти сепаратистів і терористів так званих “ДНР” і “ЛНР” відроджено душпастирську обслугу в Збройних Силах України [18]. Створення капеланської служби передбачається не тільки у війську, але також у Національній гвардії та Державній прикордонній службі.

У період німецької окупації Владика Андрей наважився зробити виклик гітлерівській системі задля порятунку євреїв. Помічник Шептицького Йосиф Сліпий у мемуарах згадував про візит до митрополита

рабина Левіна: "Почалися тоді переслідування жидів і всякі реванші. Тоді я запросив до Митрополита рабина Левіна, а він виходячи з палати стрінув мене, був дуже вдоволений і сказав, що буде дякувати Богові, якщо діти будуть спасенні, а він хоче ділити долю з своїм народом" [19].

Радянський автор В. Беляєв пояснював ставлення митрополита Андрея до євреїв його політичною далекоглядністю, який усвідомлював той політичний вплив, який мали сіоністи [20, с.28]. На нашу думку, в цьому питанні не потрібно впадати у крайнощі, про що наголошується у ряді публікацій [21; 22; 23]. Слід зазначити, що Галицький владика очолив фактично єдину в Європі організовану акцію порятунку євреїв в умовах Голокосту. А порятунок євреїв в Україні був дуже небезпечною справою - покаранням для *Judenbeguenstigung* ("тих, хто любить євреїв") була смертна кара. Проте митрополит волів, аби монахи та монахині, священники та миряни, жили у відповідності із заповіддю Божою "Возлюби ближнього як самого себе". На основі свідчень, які надали врятовані митрополитом Шептицьким люди, ми приходимо до висновку, що він справді був одним із Праведників народів світу.

Саме голокост, як справедливо наголошує Р. Мирський, став основним предметом митрополитових роздумів і діяльності [24]. Це видно з таких документів, як Листи до Гімлера (лютий 1942), до духовенства та вірних про вбивство (27 березня 1942), до Папи Пія XII (28 березня 1942), пастирського послання "Марія-Мати" (14-15 квітня 1942), пастирського послання "Єпископський ювілей Папи" (17 квітня 1942), пастирського послання "Про милосердя" (червень 1942), листів до Папи Пія XII (29-30 серпня 1942) і до кардинала Е. Тіссерана (вересень 1942), пастирського послання "Не убий!" (21 листопада 1942), "Правила до декрету Про П'яту заповідь" (кінець листопада – початок грудня 1942), послання до духовенства "Мир о Господі і благословенство" (26 лютого 1943), промови на відкритті Архієпархіального Собору (травень 1943), лист до кардинала Луїджі Мальоне (12 червня 1943) [25, с.181].

Збагнувши антигуманну суть фашизму, А. Шептицький протиставив йому не лише слово Боже, а й конкретні справи. Ризикуючи власним життям, життям й найдовіреніших помічників, "добробутом" своєї Церкви, митрополит врятував життя близько 150 євреїв – чоловіків, жінок, а здебільшого дітей. Більше того, є непрямі докази, зокрема архівні джерела, які вказують, що митрополит не тільки був поінформований про рятункову діяльність свого кліру, але й координував її [26].

У 1973 р. у столиці Ізраїлю Тель-Авіві на знак вдячності митрополитові А. Шептицькому встановлено пам'ятник. Єврейська громада України у травні 2008 р. визнала митрополита праведником. "Ми хочемо віддати належне людині, що врятувала сотні євреїв,- сказав з цієї нагоди головний рабин України Моше Реувен Асман.- Ми маємо боротися не тільки з антисемітизмом, ксенофобією, але й пам'ятати своїх героїв, нагадувати про них підрастаючому поколінню". В пам'ять про Митрополита Андрея біля синагоги Лазаря Бродського в Києві посадили "Дерево Життя". 24 квітня 2012 р. у Канадському парламенті на засіданні палати громад одногосно прийнято рішення "визнати заслуги перед людством митрополита Шептицького і його мужність, гуманність та співчуття до переслідуваної єврейської спільноти його архієпархії" і вважати митрополита "Праведником світу". 4 листопада 2013 р. Американська організація боротьби з антисемітизмом відзначила митрополита Андрея Шептицького за "відвагу та героїзм у порятунку євреїв у часи Другої світової війни" нагородою імені Яна Карського. Посмертну відзнаку вручили родичу митрополита А. Шептицького - професору Єжи Вейману [27].

Заслуговує на увагу значна добродійна діяльність митрополита в роки німецької окупації. Зокрема 30 серпня 1941 року під протекторатом Андрея Шептицького, Український Червоний Хрест у Львові проголосив про поновлення своєї діяльності. З допомогою священників ГКЦ надавалась допомога сім'ям військовополонених Червоної армії, вони організували притулок для священників-утікачів, які прибули зі Сходу на терени Генеральної губернії, згідно з настановами митрополита, владики і священники докладали багато зусиль до справи опіки дітей та підлітків, чимало уваги вони приділили голодуючим, опікувалися тими, хто виїжджав на примусові роботи до Німеччини [21, с. 96-99].

Бойові дії та дестабілізація періоду німецької окупації не призупинили активної пам'яткоохоронної діяльності митрополита Андрея. Швидше навпаки, він почав реагувати на всі прояви нищення пам'яток, особливо сакральних. Поза увагою Шептицького не проходило ніщо. І цю думку можна підтвердити конкретними історичними фактами. Так, у березні 1943 р. з'явилося рішення Митрополитичого Ординаріату "В справі церковних дзвонів". Зміст документу дуже цікавий і показовий: "Митрополитичий Ординаріат поручає Отцям Настоятелям парохій виготовити негайно опис церковних дзвонів, подаючи: 1) Докладну назву парохії з поданням округи. 2) Число всіх дзвонів у парохії. 3) Час їх справлення і набуття. 4) Назву фірми, звідки дзвін походить. 5) Ближчий опис дзвону (написи, образи і т.п.). При цьому завважається, що йде тільки про дзвони з мідяної мішанини (аліажу). Виготовлені списи та описи дзвонів треба кончею предложити у канцелярії... якнайскорше" [25, с.327].

Безпосередній свідок передсмертних хвилин Андрея Шептицького отець доктор Йосип Кладочний згадує останні його слова: "Україна звільниться від свого упадку та стане державою могутньою з'єдиноюю, величавою, яка буде дорівнювати другим високорозвинутим державам. Мир, добробут, щастя, висока культура, взаємна любов і злагода будуть панувати в ній. Усе те буде, як я кажу. Тільки треба молитися, щоб Господь-Бог і Мати Божа опікувалися завжди нашим бідним, змученим народом, який стільки витерпів, і щоб ця опіка тривала вічно" [28, с.21].

Зараз, коли українці продовжують стояти "на розпутьті велелюднім" (І. Франко) суспільно-політичний ідеал А. Шептицького може послужити одним із орієнтирів у боротьбі на захист національної державності, а в майбутньому – у справі розбудови Української держави. Для нас сьогодні важливо, як діяльність митрополита, його духовні заповіді зможуть посприяти консолідації сучасної української нації і всього українського народу у справі захисту вітчизни від нової спроби окупації російськими найманцями та їх посібниками.

Джерела та література

1. Пасічник М.С. Історія України: навч. посіб. – 2 – е вид., стер. – К.: Знання, 2006. – 736 с.
2. Гайковський М. Митрополит А. Шептицький у радянській післявоєнній історіографії // Богословія. – 1991. – Т. 55. – С.144-156.
3. Гентош Л. Постаць митрополита Шептицького в українських та польських наукових виданнях останнього десятиріччя // Україна модерна / За ред. В. Верстюка, Я. Грицака, Л. Зашкільняка, В. Кравченка, М. Крикуна. – К.: Критика; Львів: Інститут історичних досліджень Львівського національного університету імені Івана Франка, 2003. – Ч. 8. – С. 179-210.
4. Сапеляк А., еп. Україна крізь віки: релігійно-церковний аспект. – Львів: Червона Калина, 2006. – 180 с.
5. Шептицький А. Як будувати Рідну Хату? – Львів: Свічадо, 1999. – 48 с.
6. Колодний А. Андрей Шептицький про будівництво рідної хати // Християнство і національна ідея. (Науковий збірник). – Київ – Тернопіль – Краків: Укрмедкнига, 1999. – С. 17-23.
7. Шептицький А. За єдність святої віри, церкви і нації. – Львів: Фонд духовного відродження ім. митрополита Андрея Шептицького, 1991. – 76 с.
8. Митрополит Андрей Шептицький у документах радянських органів державної безпеки (1939-1944 рр.). / За заг. ред. В. Сергіячука. - К.: Українська Видавнича Спілка, 2005. – 440 с.
9. Пастирський лист митрополита А. Шептицького зі Львова з нагоди відновлення Української держави, 1 липня 1941 р. // Акт 30 червня 1941. Збірник документів і матеріалів. – Львів - Київ: Піраміда, 2001. – 340 с.
10. Шептицький А. Послання до духовенства про організацію парохії і громади // Митрополит Андрей Шептицький. Документи і матеріали 1941-1944 / упоряд. Ж. Ковба. – К.: Дух і Літера. 2003. – 324 с.
11. Медвідь Ф. Митрополит Андрей Шептицький як духовний будівничий української нації // Політичний менеджмент. – 2005. – № 4 (13). – 235 с.
12. Митрополит Андрей Шептицький. Життя і діяльність: в 3 т. – Львів : Свічадо, 1995. Т. 1: Церква і церковна єдність: документи і матеріали 1899–1944 – 521 с.
13. Сурмач О. Екуменічна діяльність УГКЦ в роки німецької окупації (1941-1944 рр.) // Київська Церква. – 2000. – №4. – С.72-78.
14. H. Stehle. Sheptyts'kyi and the German Regime', in P. R. Magocsi (ed.), Morality and Reality// The Life and Times of Andrei Sheptyts'kyi (Edmonton, 1989), P. 131-132.
15. Тожецький Р. Митрополит А. Шептицький і національні проблеми // Варшавські українознавчі записки. – 1989. – Зошит 1. – 215 с.
16. Кравчук А. Християнська соціальна етика під час німецької окупації Галичини, 1941-1944: митрополит Андрей (Шептицький) про солідарність, опір владі та захист святості життя // Ковчег. Науковий збірник із церковної історії. – Число 2. – Львів, 2000. – С. 224-273.
17. Пилипів І., Делятинський Р. До питання про греко-католицьких капеланів в Українській Повстанській Армії (1942-1946 рр.) // Галичина: Всеукраїнський науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. – Вип. 14. – Івано-Франківськ: Плай, 2008. – С.303–316.
18. Положення про службу військового духовенства (капеланську службу) у Збройних Силах України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/40-2015-p.
19. Vociurkiw V. Memorial Library, Canadian Institute of Ukrainian Studies, Edmonton: I. Slipy, 'Spomyny', typescript (Nettuno, Italy, 1963–4), p. 91.
20. Беляев, В.П., Рудницький М.И. Под чужими знамёнами. – М.: Современный писатель, 1956. – 218 с.
21. Сурмач О. Дні кривавих свастик: Греко-католицька церква в період німецького окупаційного режиму в Україні (1941-1944). – Львів: Столом, 2005 – 176 с.
22. Сурмач О. Роль УГКЦ у порятунку євреїв у роки німецької окупації // Науковий вісник Ужгородського держ. ун-ту. – Ужгород: УДУ, 2000. – Вип.5. – С.126-129.
23. Сурмач О. Митрополит Андрей Шептицький у порятунку євреїв під час німецької окупації // Незалежний культурологічний часопис "І". – 2005, 17 лист.
24. Мирский Р. Факторы толерантности как объект и субъект в период Голокоста в Украине: Митрополит Андрей Шептицкий и его праведность // Десятые Запорожские еврейские чтения, 11-12 мая 2006. – Запоріжжя, 2006 – С. 47-52
25. Шептицький А. Письма-послання Митрополита Андрея Шептицького, ЧСВВ, з часів німецької окупації. Бібліотека Логосу 30 – Йорктон, Саскачеван, 1969. – 380 с.
26. Гентош Л. Митрополит Андрей Шептицький і євреї [Електронний ресурс]. – Режим доступу: maydan.drohobych.net/ ? p= 14339.
27. Митрополита Шептицького нагородили за порятунок євреїв // Українська правда. – 4 лист. 2013 р.
28. Кладочний Й. Останні дні життя митрополита Андрея Шептицького // Світло. – 1944. – №11. – 78 с.

Сурмач О. И. Деятельность митрополита А. Шептицкого в годы немецкой оккупации.

В статье проведен анализ основных направлений деятельности митрополита А. Шептицкого в годы немецкой оккупации. Розкрито його роль в відновленні української державності, екуменізмі, відносинах з німецькими окупаційними властями, спасенні євреїв в умовах Голокосту, здійсненні благодійної та пам'яткоохоронної діяльності.

Ключевые слова: А. Шептицкий, украинская государственность, греко-католическая церковь, немецкий оккупационный режим, религиозная, общественно-политическая, благотворительная, памятноохранная деятельность митрополита.

Surmach O. I. Activities of Andrey Sheptyts'kyi during the german occupation.

The article deals with the analysis of the main spheres of Metropolitan Andrey Sheptytskyi' activity during the years of German occupation. His role in the issue of the revival of the Ukrainian statehood and ecumenism as well as the relationship with the German occupation regime, the rescue of Jews in the conditions of Holocaust, maintaining charitable and monument-saving activity are described.

Keywords: Andrey Sheptytskyi, Ukrainian statehood, Greek-Catholic Church, German occupation regime, religious, social and political, charitable and monument-saving activity, problems of national and religious unity and ecumenism.